

УДК 378.016:[159.9+37.013](447)

Бершадська О. В., Коpecь Л. В.

СТАВЛЕННЯ ДО ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ У ФОРМУВАННІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті детально розглядаються компоненти педагогічної позиції, зокрема особистісно орієнтованої професійної позиції викладача, та визначається роль психологічного знання у формуванні такої позиції на різних етапах професійного становлення педагога.

Актуальність дослідження

Професійне становлення викладача, його педагогічна позиція, є дуже важливим для розвитку суспільства, оскільки особистість педагога, так само, як і його знання, є цінним капіталом суспільства. Розвиток психології та педагогіки, інтерес до особистості та її саморозвитку, процес гуманізації освіти та розуміння її як неперервного процесу, а також становлення в Україні нової системи освіти, орієнтованої на входження у світовий освітній простір, висуває особливі вимоги до викладацьких кадрів [1, 29]. Оскільки гуманістична парадигма освіти передбачає концентрування навчально-виховного процесу не на навчальній дисципліні, а на *особистості студента*, його професійному становленні та особистісному зростанні, це дає нам право припустити, що не лише фахові й педагогічні, але й знання з психології, і зокрема з психології особистості, є запорукою ефективної організації викладачем особистісно орієнтованого навчального процесу.

Аналіз останніх публікацій засвідчив, що психологічна компетенція педагогів і традиційні

форми психологічної підготовки детально вивчалися в аспекті підготовки майбутніх педагогів (Є. Ісаєв, С. Пазухіна, Є. Клімов) та роботи вчителів середньої школи (І. Зязюн, Л. Мітіна, В. Алешин), лишаючи, таким чином, питання викладачів ВНЗ поза увагою, проте цей аспект є не менш важливим, оскільки саме викладачі вищої школи не завжди мають необхідну педагогічну та психологічну освіту.

Постановка проблеми в загальному вигляді

Аналіз літератури дозволяє нам дати загальне визначення *педагогічної позиції викладача* як розуміння власного місця та функцій в освітніх процесах, яке є діалектичним сполученням професійної та особистісної позицій педагога. На думку сучасної дослідниці Є. Галицьких, педагогічна позиція педагога відображає його ставлення до таких складових:

- ставлення до змісту, цінностей і цілей навчання, до педагогічної науки (осмислення свого покликання);
- ставлення до викладання і змісту процесу

навчання (формування дослідницького досвіду, осягнення статусу педагога-дослідника);

- ставлення до учня як до суб'єкта його власного життя, як до мети і цінності освіти (набуття гуманістичної позиції педагога);

- ставлення до себе як до індивідуальності, яка творчо розвивається, яка здатна до діалогу з представниками професійного суспільства (усвідомлення себе як співробітника, співавтора) (переклад із рос. наш. - О. Б.) [2, 52].

Зосередженість на розвитку особистості - це пріоритетна мета всього освітнього процесу, яка передбачає становлення особливого виду професійної позиції викладача - особистісно орієнтованої. Російський дослідник В. Альошин виділяє такі домінуючі критерії цієї позиції, як:

- ставлення до розвитку людини як до цінності, мети та змісту освіти;

- оптимістичний позитивний погляд на розвиток студента, віра в нього;

- емпатично-толерантна взаємодія зі студентом, прийняття його таким, який він є;

- налаштованість на діалог, співпрацю, суб'єкт-суб'єктні відносини та демократичний стиль спілкування (переклад із рос. наш. - О. Б.) [3, 24].

Зрозуміти та пояснити поведінку людини, а отже, і передбачити її, дозволяє нам психологія особистості як наука. Такі знання допомагають педагогові орієнтуватися в особистісній організації пізнавальних процесів і адаптувати навчальний процес, краще зрозуміти емоційний світ і мотиви студентів, сприятимуть виробленню у викладача таких необхідно важливих рис, як доброзичливість, повага до молодих людей, до їхнього прагнення навчатися, уважне ставлення до їхньої ініціативи, тактовність у спілкуванні, послідовна та постійна вимогливість, терплячість до помилок, готовність допомогти тощо. Психологічні знання допомагають викладачеві виробити позитивну «Я-концепцію», створити комфортні умови саморозвитку та розвитку особистості кожного окремого студента.

Психологічний досвід засвідчує, що знання стають дієвими за умови розвитку ціннісно-смыслового ставлення до них, тобто за умови, що знання стануть цінним засобом провідного виду діяльності педагога (переклад із рос. наш. - О. Б.) [4, 4]. Тому слід відзначити, що ціннісно-смысловое ставлення до психологічного знання є невід'ємним компонентом педагогічної позиції викладача. У дослідженні сучасних російських науковців Є. Ісаєвої та С. Пазухіної виділено три етапи формування ціннісно-смыслового ставлення:

1. Виникнення особистісного смислу. Це етап, на якому людина має визначити значення психологічного знання для себе.

2. Власне життя особистісного смислу в індивідуальній свідомості людини. На цьому етапі раніше набутий смисловий досвід, тобто знання, фіксується у свідомості, отримуючи можливість актуалізуватися у нових діях.

3. Екстеріоризація ціннісно-смыслового ставлення у практичній діяльності. Це етап «руху» особистісного смислу від індивідуальної свідомості людини до продуктів її діяльності.

Також зазначені дослідники розрізняють чотири типи ставлення педагогів до психологічного знання:

- **формально-навчальне**, тобто людина користується життєвими психологічними знаннями та установками і не володіє науково обґрунтованими психологічними засобами педагогічної діяльності;

- **позитивно-аморфне** ставлення, для якого характерна поверховість знань та ситуативний інтерес до психології, а також перевага на боці життєвого досвіду, а не наукових знань;

- **позитивно-пізнавальне** ставлення, яке відзначається перевагою професійних смислів вивчення психології та визнання значущості психологічного знання для виконання педагогічної діяльності;

- власне **ціннісно-смысловое** ставлення - це свідомі, глибокі, широкі особистісні та професійні інтереси, пов'язані з вивченням психології, змістовні знання та здатність застосувати їх на практиці (переклад із рос. наш. - О. Б.) [4, 9].

Ставлення викладача до психологічного знання залежить від його особистого досвіду, якого він/ вона набуває у процесі професійного становлення.

Професійне становлення педагога охоплює досить великий період його життя. Провідний російський фахівець у даній царині Е. Ф. Зеєр виділив такі п'ять етапів:

- 1) оптація (формування професійних намірів);
- 2) професійна підготовка;
- 3). професійна адаптація;
- 4) професіоналізація;
- 5) професійна майстерність (переклад із рос. наш. - О. Б.) [5, 51].

Розглянемо психологічну освіту викладача на кожному етапі його/її професійного становлення у системі неперервної освіти.

Перший етап - формування професійно-педагогічних намірів та вибір професії. Цей етап, як правило, припадає на період навчання у 8-11 класах загальноосвітньої школи. Такого предме-

та, як «Психологія», у шкільному навчальному плані, у державній його компоненті, немає. Проте на виховних годинах, позакласних заходах може сформуватись уявлення про психологію. На цьому етапі важливу роль відіграє так звана популярна психологія. Це – статті у підліткових часописах, науково-популярні телепередачі. Але все це найчастіше дає можливість формування неусвідомлюваних суб'єктивних уявлень про психологічні теорії, які в свою чергу можуть впливати на вибір професії педагога.

Другий етап – професійна підготовка – навчання в педагогічному навчальному закладі. Психологія, особливо педагогічна психологія, вже протягом багатьох років є невід'ємною частиною підготовки майбутніх педагогів. Традиційно склалося так, що теоретичну підготовку майбутніх учителів поділяють і організаційно, і змістовно на психологію та педагогіку. Цей розподіл іноді посилюється через те, що теоретичні курси часто мають досить віддалене відношення до практики. В результаті у майбутнього педагога складається хибне враження про психологічні теорії як про щось другорядне й несуттєве для практики викладання. Ця ситуація ускладнюється ще й через те, що студенти чітко не уявляють, з якими ситуаціями вони матимуть справу в майбутній професійній діяльності і на що саме необхідно звернути увагу. Тим більше, що викладач ВНЗ у своїй роботі постійно стикається саме з нестандартними ситуаціями. Тому перед педагогом постають завдання, які вимагають не стільки застосування раніше засвоєного психологічного знання, скільки здатності «виробити» нове знання виходячи з певної конкретної ситуації (переклад із рос. наш. – О. Б.) [6, 58]. На жаль, рівень викладання психології у вищих навчальних закладах рідко відповідає цим вимогам. І знову одну з ключових ролей відіграють уявлення, що їх майбутні викладачі набули внаслідок свого життєвого досвіду і які, як правило, не мають наукового характеру. Ці знання включають у себе уявлення про особистість, тобто про потреби, установки студентів, їх здібності та мотиви, що є складовою педагогічної інтуїції – «здатності на підставі досвіду чи наукового знання безпосередньо, без логічного аналізу знаходити правильне рішення» [7, 237]. Педагогічна інтуїція дозволяє моментально та безпомилково обрати потрібний метод, прийом, слова, інтонації, що є дуже важливим умінням для педагога.

Проте у вищих навчальних закладах України, особливо політехнічних, природничих, економічних, викладачі часто мають фахову освіту, а не педагогічну. Таким чином, є низка викла-

дачів, які починають своє професійне становлення як педагога одразу з **третього етапу** – професійної адаптації, тобто із входження у професію, знайомства з новою соціальною роллю і професійного самовизначення, при цьому, у процесі безпосередньої педагогічної діяльності формуються професійно важливі якості та приходять досвід самостійного виконання складних завдань. На цьому етапі, так само як і на **четвертому етапі**, коли відбувається формування педагогічної позиції, інтеграція соціально та професійно важливих якостей та вмінь, викладачі найчастіше мають можливість підвищити свою кваліфікацію, але така перепідготовка, як правило, включає профільну освіту, а не педагогічну, і тим більше не психологічну.

У цій пошуковій розвідці ми не будемо торкатися розкриття змісту **п'ятого етапу**, оскільки педагогічна майстерність як поняття саме по собі означає, щоб особистість самореалізувалася у своїй професії. Тобто психологічна компетентність, як обов'язкова складова педагогічної майстерності, є необхідною умовою для досягнення провідних цілей цього етапу.

Висновки

Таким чином, вивчення теорії та практики професійної освіти, аналіз педагогічної літератури та процесів педагогічної реальності виявили, що сучасна психологічна підготовка викладачів вищої школи в Україні не відповідає сучасним вимогам. Проте слід зазначити, що, незважаючи на всі пераховані вище проблеми, серед викладачів вищої школи, враховуючи і тих, у кого немає педагогічної освіти, є багато вправних педагогів, які користуються авторитетом серед студентів та колег завдяки своєму вмінню подати матеріал, налагодити контакт із аудиторією та відчувати настрої студентів.

Ус е це, а також твердження про те, що педагогічна позиція викладача виходить передусім з його власного світогляду, розуміння навколишнього світу та взаємодії з ним, дає нам змогу припустити, що формуванню гуманістично спрямованої педагогічної позиції сприяють саме **імпліцитні знання**, зокрема імпліцитні теорії особистості. Кожна людина володіє певними підходами до розуміння суті психологічних відмінностей між людьми. Отже, можна сказати, що у кожного викладача є своєрідна теорія особистості. Повсякденні (як наукові, так і ненаукові) уявлення про особистість, що склалися у людини як результат життєвого досвіду, взаємодії з іншими людьми, і називаються імпліцитними [8, 11]. Викладач, як і кожна людина, є носієм власної

теорії особистості. Такі теорії впливають на формування суджень викладача про особистість студента. Ми вже згадували, що імпліцитні уявлення включають також і наукові знання. Таким чином, можна стверджувати, що при різному ставленні викладачів до психологічного знання, формуються різні імпліцитні уявлення про особистість студента, що відповідно позначаються на педагогічній позиції викладача.

Психологічна компетентність займає важливе

місце у педагогічній позиції викладача вищого навчального закладу і є одним із найважливіших показників його професіоналізму. Ґрунтовні знання з психології допоможуть викладачеві організувати особистісно орієнтований навчальний процес, як того вимагає сучасна парадигма освіти. Психологічне знання буде корисним у роботі педагога лише за умови сформованості ціннісно-сислового ставлення до нього.

1. Матушанский Г. У., Цвенгер Ю. В. Основные характеристики психолого-педагогической подготовки и переподготовки преподавателя высшей школы на современном этапе // Психологическая наука и образование.— 2001.— № 2.— С. 26–31.
2. Галицких Е. О. Интегративный подход к профессионально-личностному становлению будущего педагога // Стандарты и мониторинг в образовании.— М., 2001.— № 4.— С. 50–54.
3. Алешин В. Н. Личностно-ориентированная позиция педагога как условие гуманистического развития образования // Развитие образования: история и современность — СПб., 2002.— С. 23–25.
4. Исаев Е. И., Пазухина С. В. Формирование ценностно-смыслового отношения к психологии у будущих педагогов // Вопросы психологии.— 2004.— № 5.— С. 3–11.
5. Зеер Э. Ф. Личностно ориентированное профессиональное образование.— Екатеринбург: Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 1998.— 51 с.
6. Климов Е. А. Какую психологию и как преподавать будущим педагогам // Вопросы психологии.— 1998.— № 2.— С. 57–60.
7. Загвязинский В. И. Педагогическое предвидение.— М.: Знание, 1987.— 237 с.
8. Копець Л. В. Психологія особистості.— К.; 2007.— 458 с.

O. Bershadaska, L. Kopets

PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE IN FORMING UNIVERSITY TEACHER PEDAGOGICAL POSITION

The article gives detailed characteristics of teacher professional position, person-oriented one in particular, and defines the role of psychological knowledge in forming such a position during different stages of university teacher professional development.